

ANDREJA ŽELE

SLOVENSKI PREDLOŽNI GLAGOLI Z VIDIKA
LEKSICALIZACIJE

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.02](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.02)

Prispevek obravnava možne statusse obglagolskega prostega morfema, ki v skladenjski vlogi predloga uvaja vezavnost. Ta vezavnost omogoča najmanj vzpostavitev vezavne družljivosti, večinsko pa izraža tudi pomensko prehodnost vsakokratne zveze glagola s predložnim prostim morfemom v povedku. S prehodnostjo in vezavnostjo pa so vzpostavljeni osnovni pogoji in posledično merila, ki zvežam glagola z vezavnim prostim morfemom omogočajo leksikalizacijo v prostomorfemski oz. predložni glagolski leksem. **Ključne besede:** glagol, predlog, prosti morfem, vezavnost, prehodnost, leksikalizacija

Lexicalization of Slovenian Prepositional Verbs

This article analyses prepositional free morphemes occurring with verbs in Slovenian. Combinations of verbs and prepositions as free morphemes enhance the bare verb's syntactic combinatorial possibilities and usually also make possible semantic transfers within the predicators where they occur. Transitivity and valency are the necessary conditions for, and therefore criteria of, lexicalization of a transitive verb plus free morpheme combination into a free morphemic (or prepositional) verbal lexeme.

Keywords: verb, preposition, free morpheme, valency, transitivity, lexicalization

1 Uvod

Vloga predlogov kot okoliščinskih besedic ostaja izhodiščno vezana na glagolsko dejanje, proces ali stanje in stopnja pomenske povezave predloga z glagolom v predložni glagol¹ je odvisna od vsakokratne povedkove rabe. Največkrat se z vidika predlogov postavljajo vprašanja: (1) zakaj lahko zveza glagolskega primitiva in predloga dá polnopomenski glagol, torej zakaj se splošni pomen glago-

Andreja Žele ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ andreja.zele@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-6477-2590>

- 1 S »predložnimi glagoli« so označeni glagoli, ki imajo za prosti vezavnostni morfem predlog. V obravnavo bodo zajete leksikalizirane in neleksikalizirane glagolske zveze s prostim morfemom, ki ima dvojno vlogo, slovarsko in skladenjsko, tj. prislovno in predložno. Predložni prosti glagolski morfem opredeljujemo z vidika: **pomena** (= hierarhično prislovno razmerje, okoliščine oz. prislovi s primarno prostorskostjo, iz katere se izpeljujejo vsa druga razmerja do pomenske izpraznjenosti v zgolj splošnorazmerijski predložni pomen; kot predložni predmeti ali prislovna določila v stavčni povedi) nasproti **izrazu** (= predlog kot označevalec vezave – označuje vezavno vezljivost, šele drugotno vezavno družljivost).

la in splošna okoliščina predloga lahko leksikalizirata v pomensko specializiran/konkretiziran polnovredni prostomorfemski glagol, npr. *biti za*, *iti za* ipd. In obratno: (2) zakaj lahko dodajanje predloga prvotno specializirani glagol pomensko posploši in s tem povzroči leksikalizacijo v splošnopomenski prostomorfemski glagolski leksem, npr. *pristopiti k* ‘začeti kaj, lotiti se česa’ ipd., ter (3) kateri so odločilni dejavniki za leksikalizacijo glagola s predlogom; ali je predložna leksikalizacija glagola povezana s tem, da predlog izgublja prostorski pomen in z njim izražanje konkretnih prostorskih razmerij ter z dekonkretizacijo pomena prehaja v izražanje abstraktnejših (neprostorskih) lastnostnih razmerij, npr. *vreči se po* (kom) ‘biti/postati kdo/kaj’ (lastnost), *vreči se na* (kaj) ‘začeti kaj’ (intenzivnost dejanja) ipd.

Z glagolsko leksikalizacijo oz. poglagolitvijo postaja predlog prilagodljivo podoben predporskemu obrazilu oz. predponi, kar kot pomenske vzporednice nakazujejo glagolske sestavljenke tipa *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati* ipd.² Leksikalizirani in s tem poglagoljeni predlog prevzema tudi pomenskosestavinske vrednosti glagolskih morfemov. V vsakem primeru pa lahko predlog kot prislovni morfem glagola okoliščinsko spreminja pomen glagola: glede na izhodiščni pomen ga lahko pomensko ponatanči oz. specificira, npr. *čakati z/s* ‘odlašati’, *čakati na* ‘upati’, ali pa pomensko posploši, npr. *spopasti se z/s* ‘začeti’, *posloviti se od* ‘končati’ ipd.³ Torej lahko dodana predložna usmeritev ali umestitev glagol pomensko konkretizira ali dekonkretizira, odvisno od njegovega izhodiščnega pomena.

Sicer pa leksikalizacija glagola s predlogom omogoča večinsko nezaznamovano pomensko rabo tipa *biti za*, *biti pri*, *imeti za*, *delati na*, *pristopiti k* ipd., medtem ko leksikalizacija glagola z zaimki ali drugimi polnopomenskimi besedami kot *imeti jo/ga*, *imeti se*, *imeti srečo*, *imeti krompir*, *lomiti ga* ipd. dopušča veliko več pomensko zaznamovane rabe.

2 S tem da je predporska raba potrjena kot starejša: pri nas A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbialna raba starejša od prepozicionalne. Razvojno gledano naj bi se predporsko obrazilo ločilo od glagola in se skladijskopomensko združilo s samostalnikom ter se hkrati kot prosti predložni morfem ponovilo še ob glagolu. V tem skladijsko-pomenskem razvoju je prvotni pomen predporskega obrazila pogosto oslabil in se je posledično bolje ohranil v predložni rabi, zato ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe (Bajec 1959: 9).

3 Komentar A. Vidovič Muha (2009: 255): »Če bi se [...] odločili govoriti o (leksikaliziranih in neleksikaliziranih) zvezah glagola s prostim (glagolskim) morfemom, bi bila to samodejna pot do dvopomenskosti oz. dvofunkcijskosti izrazno istega morfema – prislovne (slovarske) in predložne (skladijske).«

2 PREDLOG IN NJEGOVI SKLADENJSKI OZ. SLOVNIČNI POMENI

Splošni pomen predloga si torej lahko razlagamo kot neki relativni/razmerijski prislovni (prvotno prostorski) pomen, ki ga upravlja konkretna skladijska raba (slovnica), zato ga splošno opredeljujemo tudi kot slovnični pomen.⁴

Predlog je torej prvenstveno prislovni morfem glagola. Kot prislovni morfem je razmerijsko in lastnostno usmerjan od glagola oz. povedka, hkrati pa prislovno usmerja samostalnik (Nikitina 1979: 116). Funkcijska razlaga predlogov povsem naravno vključuje tudi Bajčevo (1959) pomenskorazvojno os pri predlogih v smiselni razvojni smeri **prostor** → **čas** → **vzrok/način**; ta pomenskorazvojna os predložnih razmerij je potrjena tudi v češčini, slovaščini, ruščini.⁵ Predlog kot prosti prislovni morfem glagola (v smislu zunanjih okoliščin ali notranjih vršilskih okoliščin) namreč obstoječemu glagolskemu pomenu doda sestavini 'razmerja' in 'vrednotenja'.

Prislovnost predloga oz. stopnja njegove avtohtone prislovnosti (prvenstveno prostorske in potem še časovne) se najbolj jasno izraža ob glagolu *biti*, ki premore najširši pomenski obseg. V teh rabah se izkaže, da predlogi z vzpostavljanjem različnih okoliščinskih razmerij odkrivajo statične in dinamične možnosti glagolov; predložni vnos okoliščin dodaja ali pa zgolj potrjuje statičnost ali dinamičnost glagolskih pomenov.

Možno je, da lahko s pomočjo glagolsko-predložne leksikalizacije npr. glagol *biti* v *biti* z/s izraža tako statični kot dinamični pomen 'soobstajati', 'podpirati' in 'družiti se z'.

Ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladijskopomensko uporabo, se lahko izrazijo vse možne pomenskoskladijske vloge predložnih morfemov: kot vezavnodružljiv je predlog pomenski del predložnega prislovnega določila, npr. *Delajo za hišo*, *Delajo za tri dni*, *Delajo za dva*, kot vezavnovezljiv pa je del glagola, npr. *Delajo za jed*, *Delajo za sovražnika*, *Delajo za prenehanje sporov* ipd.

Na splošno pa lahko ločujemo zveze s prostorskim predložnim morfemom *nakladati* (*na*) *tovornjak*, *igrati* (*na*) *kitaro* od zvez z nevezljivimi neprostorskimi okoliščinami *nakladati na novo*, *igrati na novo*, ki izražajo način in lastnost dejanja, delovanja ipd.

4 V razlagalnem slovarju so predlogi lahko predstavljeni kot glagolski globinski prislovi oz. prislovni morfemi glagola ali prosti glagolski morfemi zlasti (a) z dodanimi pomenskimi pojasnili, ki pri prostomorfemskih glagolih in pridevniki opozarjajo na različne stopnje možne leksikalizacije, in (b) z dodanimi slovničnimi/skladijskimi pojasnili, ki opozarjajo na možna skladijska razmerja (zlasti vezavnovezljivo in vezavnodružljivo). Predložni prosti glagolski morfem je v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* izražen s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili: »s predložnim povedkovim določilom«, »s predložno zvezo«, »s predlogom«, »v zvezi z/s«. Prim v Fran/SSKJ².

5 Za predloge ostaja izhodiščni prostorski pomen, ker prostor ponuja najbolj jasna pomenska razmerja, in s temi (prostorskimi) razmerji se da najlažje opisati tudi druge pomene oz. razmerja v drugih pomenih (Nikitina 1979: 118).

2.1 Predlog kot morfem vezavnosti in prehodnosti

S predlogom se vzpostavlja nova ali zgolj dodaja še nova slovnicihna prehodnost glagola v povedku, npr. *spreminjati se v*, *prijeti za*, *nagovarjati k*, in ta vodi v še večjo konkretizacijo vezave ter s tem v še bolj konkretno povedkovo rabo. Obveznovezavni predložnomorfemski glagoli so tisti, katerih korenske besede se ne uporabljajo brez prostega morfema, npr. *temeljiti na*, *ukvarjati se z/s*.

Z leksikalizacijo glagola in predloga se prostopredložni glagol pomensko osamostvoji v samostojno leksemsko enoto. In če konkretni skladijski (povedkov) pomen dopušča tako prostorski kot neprostorski pomen obglagolskega predloga, leksikalizacija oz. poglagolitev predloga ukinja njegovo konkretno prostorskost s tem, da ga pomensko posploši v usmerjanje in faznost: prostorska prehodnost s predložno rabljenim glagolom v povedku se leksikalizira v predložni glagolski leksem s časovno usmeritvijo, npr. *pristopiti k znancu/napravi* → *pristopiti k delu* 'začeti delo'.

2.2 Leksikalizacija in gramatikalizacija znotraj predložnomorfemskih glagolov

Pojav prostomorfemskosti je tako lahko enkrat opisan v smeri leksikalizacije⁶ glagola, ko se glagol z dodajanjem prostega morfema pomensko dopolnjuje oz. spreminja v nov pomen ali leksem, drugič pa v smeri gramatikalizacije⁷ prostega glagolskega morfema, ko se predlog ali zaimsek v vlogi prostega morfema postopno pomensko prazni oz. deleksikalizira, npr. *imeti se za*, *imeti za novo*, *imeti za norca* v pomenu 'obravnavati kot' ipd. V glagolskih zvezah se leksikalizacija in gramatikalizacija procesno dopolnjujeta med leksemom in prostim morfemom, npr. *biti pri* 'sodelovati', *prehajati v* 'postajati' ipd. (Žele 2019).

2.2.1 Predložni prosti glagolski morfem⁸ (z vektorsko vrednostjo kot stalnico) z usmeritvijo navzven pomensko poudarja prostor in razvrstitev v prostoru ter s tem

6 Leksikalizacija je proces, v katerem skladijska enota oz. prosta besedna zveza postane nov samostojni pomen (t. i. popolna leksikalizacija pomena), leksem oz. slovarska enota; v bistvu leksikalizacija z dodajanjem pomenskih sestavin (tj. prek opomenjanja/semizacije pomenske lastnosti v pomensko sestavino) pomensko specificira/konkretizira obstoječi izraz, da lahko postane nova slovarska enota. V našem primeru govorimo zlasti o leksikalizaciji glagolskih pomenov in leksemov, sledijo lahko še leksikalizacije pridevnikov in prislovnih predložnih imenskih zvez.

7 Gramatikalizacija pa je smislu razpomenjanja in hkratne dekonkretizacije pomena iz leksikalnega v slovnicihna tipična za predloge in povratnoosebne zaimke v vlogah prostih morfemov. Iz ang. strokovne literature poznamo gramatikalizacijo kot jezikovni proces, v katerem določen samostojni leksikalni izraz izgublja svoj predmetni pomen in se vedno bolj rabi kot slovnicihni element, pri čemer se ločujeta a) slovnicihni kontinuum: leksikalna beseda → slovnicihna beseda → naslonka → morfem, b) pomenski kontinuum: polni pomen → delno izpraznjen pomen → izpraznjen pomen (Ilc 2014; Hopper – Traugott 1993: 4). Ilc (2014: 312) ga sloveni kot »proces obraziljenja«, katerega rezultat je poposno obrazilo tipa *temeljiti na*, *ukvarjati se z/s* ipd.

8 Sintagma »predložni prosti glagolski morfem« označuje prosti morfem glagola v predložni (skladijski) vlogi, Predlog je tu uporabljen v vlogi izraza za slovnicihni pomen, ki izraža 'odvisno neenakovredno razmerje'. V zvezi z označevanjem prostomorfemske rabe so v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992) opredeljene jezikoslovne zveze: »predložni glagol« = gla-

navadno uvaja še nov skladenjski pomen, npr. *mahati jo z/s* ‘iti s kom/čim’ nasproti *mahati jo* ‘hitro iti’ in *mahati z/s* ‘pretiti’ ipd. Usmeritev nakazuje tudi teličnost glagolskega dejanja pri *hoditi za*, *oblikovati se v*, *rasti v*, *staviti na*, *streči po*, *tarnati nad/čez*, *tekati za* ipd.

Povezanost predloga s funkcijskoizrazno ravnino izraža že samo poimenovanje za to besedo, ki znotraj predložne zveze izraža razmerja: to je vezavna ali prisojevalna vezljivost ali vezavna družljivost, npr. *iti na predstavo* ‘obiskati’ (vezljivo) : *naiti na znanca* ‘srečati’ (vezljivo) : *iti na slepo* (družljivo).

Prosti glagolski morfem, izražen s predlogom ali – širše rečeno – s predložnim izrazom, prvenstveno vzpostavlja vezavo,⁹ in glede na glagolsko izhodišče predvsem vezavno vezljivost, npr. *delati na načrtu* ‘ukvarjati se z načrtom’, drugotno pa tudi vezavno ali primično družljivost, npr. *delati na polju*: vezavnodružljivo v pomenu ‘obdelovati (kaj) na polju’ ali primičnodružljivo v pomenu ‘kopati njivo na polju’. Primična družljivost je lahko posledica družljivosti med povedki ter označuje družljivost med povedkom in zgolj primaknjenim predložnim prostim glagolskim morfemom drugega povedka, ki pa ni izražen: *delati + (biti) na polju*. Zgledi medpropozicijskega združevanja dveh povedkov v predložne zveze so npr. *hoditi zunaj brez kape* ← ‘hoditi zunaj + biti brez kape’, *Smejati se v dlani* ← ‘smejati se + potiskati obraz v dlani’; medpropozicijskost najpogosteje uvajajo prislovna določila načina.

3 PREDLOGI IN PREDPONSKA OBRAZILA

Soodvisnost med predlogi kot predložnimi morfemi pri glagolih in glagolskimi predponsko-priponskimi obrazilnimi morfemi se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti med glagolske obrazilne in predložne morfeme, tako da so vidskost,¹⁰ faznost in usmerjenost v predponsko-priponskem obrazilnem delu, predložni morfem glagola pa izraža prislovna razmerja.¹¹ Predlogi v vlogi

gol, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misliti na*; »predložni pridevnik« = pridevnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *nor na*; »predložni samostalnik« = samostalnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misel na*, *sanje o* ipd.

9 Po *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 351) tudi **vezavni morfem**, ki »določa sklonsko vezavno moč ustrezne besede« in je »večinoma notranji, tj. površinsko brezglasoven (*gledati predstavo*)«; za predložni vezavni morfem, ki je položajno poponski, so navedeni zgledi *govoriti o*, *ukvarjati se z*. Funkcijsko so predlogi v slovanskem jezikoslovju pogosto označeni kot sklonski morfemi; kot **prosti sklonski morfemi** zagotovo izražajo slovnični (razmerijski) pomen, z oznako **predložni izrazi** (zlasti v hrvaškem, srbskem in češkem jezikoslovju) pa bi bil lahko bolj poudarjen njihov prislovni pomen.

10 Z vidika očitne težnje vseh glagolov po vidski parnosti ali vsaj po vidskem nasprotju predpone oz. predponška obrazila kot pomenonosne in besedotvorne prvine uvajajo vidska nasprotja; in zaradi nezmožnosti nekaterih glagolov, kot *igrati*, *piti*, *peti*, *pisati*, *brati* ipd., tvoriti sinonimni vidski par, kot spremstveno sestavino vključujejo še dovršnost (Isačenko 1960: 140, 166, 173, 175).

11 Med drugimi P. Piper (2001) tudi s povzemanjem tujih in domačih relevantnih ugotovitev opo-

predložnih prostih morfemov namreč omogočajo bolj prost in s tem tudi večji izbor in širšo možnost večje ali manjše prostorske konkretizacije, kar dokazujejo zgledi kot *zadelati za*, *zataktniti se za*, *zavzeti se za*, *zaprostiti za*; *pristaviti se pri*, *priprositi pri*, *priljubiti se pri*, *pristati pri*; *vključiti v*, *vriniti v*, *vpoklicati v*, *odnesti od/iz/na/v*, *odtegniti od*, *odpoklicati od/iz* ipd.

V nasprotju s predložnomorfemsko (prislovno) razmernostjo pa predponskoobrazilna usmerjevalna vrednost sproži oz. omogoča zlasti spremembo vidskosti in faznosti,¹² npr. *zahoditi – zahajati*, *zagovoriti – zagovarjati*; *nagovoriti – nagovarjati*, kar ima včasih za posledico celo naknadno spremembo pomena, npr. *obhoditi – obhajati*.

Dodana modifikacijska vrednost pa pri glagolih ne more biti deljeno morfemsko uravnotežena med predponskim obrazilom in predložnim morfemom, temveč se težišče modifikacije določenega glagolskega pomena vedno prevesi bodisi na predponskoobrazilno stran bodisi na stran leksikaliziranega predložnega morfema, kar še dodatno potrjujejo primeri kot *dati čez – predati*, *vzeti čez – prevzeti*, *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati*, *priti do – pridobiti*, tudi s pomenskim razhajanjem, npr. *hoditi ob – obhajati*, *padati na – napadati* ipd.

3.1 Vrste predponskoobrazilnih in predponsko-priponskih glagolov

Za boljšo predstavo o morfemskih zmožnostih in pomenskem vrednotenju glagolskih tvorjenk je dobro povzeti, kako se v slovenščini s skladenjskopomenskega in skladenjskobesedotvornega vidika predponsk(oobraziln)e tvorjenke lahko delijo na besedotvorne podvrste oz. pomensko- in skladenjskopodstavno utemeljene različice:¹³

- (a) glagolske sestavljenke kot predponskoobrazilne modifikacijske tvorjenke s predponskim obrazilom (s pretvorbno vrednostjo prislova v skladenjski in pomenski podstavi, tudi faznost je časovnoprislovna), npr. *prebosti*, *predelati*, *preplačati*, *pocingljati*, *obzidavati*, *razdati*, *priklicati*, *doklicati*, *steči*, *umiriti*, *zajokati*;

zarja na človeško jeziko(slo)vno koncepcijo v prvi vrsti prostora ter na posledično oblikovanje in izražanje (z besedo kot prostorsko metaforo) t. i. jezikovne slike konkretne in abstraktne prostorske oz. jezikovne prostorske, tj. na prehajanje od konkretne horizontalnosti do abstraktne vertikalnosti v smislu prostorskost – pripadnost – lastnost, npr. *stati pred njim*, *priti pred njim*, *biti po uspehu pred njim*, *odskočiti od tal*, *odskočiti od včera*, *odskočiti od veselja*, kar kaže tudi na visoko izomorfemskost različnih prostorskih izrazov kot t. i. prostorskih metafor, in v njih opozarja še na posledično izofunkcionalnost prostorskih pomenskih kategorij s časovnimi, vidskimi, lastnostnimi, svojilnimi idr. kategorijami. Pri nas o tem največ A. Bajec (1959: 9), A. Vidovič Muha (1993: 164ss.) in M. Merše (1995).

12 Izhodiščni prostorski pomen predponkega obrazila vsekakor vpliva na vrsto faznosti oz. na odločitev, ali prevlada začetnost ali končnost, npr. *vžgati*, *prižgati*, *zapeti* nasproti *izdelati*, *razsoditi*, *zadaviti*.

13 V smer natančnejše opredelitve besedotvornih vrst v slovenščini kaže že članek J. Toporišiča Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini (Toporišič 1973); isti avtor svoje ugotovitve še dopolnjuje v kasnejših razpravah (Toporišič 1996; 2000); problemsko pa J. Toporišiča dopolnjuje A. Vidovič Muha (1988; 1993) z razpravama, ki sta upoštevana v tej delitvi.

- (b) glagolske izpredložne (predponskoobrazilne) tvorjenke, ki so tudi (vsaj drugotno) modifikacijske (predponsko obrazilo je samo enakoizrazno s skladenjsko- in pomenskopodstavnimi predložnimi morfemi v predložnem glagolu),¹⁴ npr. *izvleči, nadgraditi, podmazati, pobarvati, odpoklicati* ipd. Ravno pri izpredložnih tvorjenkah se lahko potrjuje trditev (prim. Bajec 1959: 9), da se iz iste starejše oz. prvotnejše »preverbialne rabe« razvijejo predponsko obrazilo (z usmerjenostjo glagolskega dejanja) in predložni morfemi (s prvotno prostorskim/časovnim razmerjem glagolskega dejanja);
- (c) izpredložnozvezne izpeljanke (z dovršnim predložnim glagolskim primitivom v skladenjski podstavi npr. 'dati v roke / v knjigo / v račun', 'narediti do konca', 'izraziti v besedi / v pesmi'), v predponsko-priponskem obrazilu je vključena faznost, zaradi pretvorbe predloga iz skladenjske podstave v predpono pa se prislovna (prostorsko-časovna) vrednost v smislu prislovne usmerjenosti in razmernosti porazdeli med predponsko-priponskim obrazilom in predložnim morfemom, npr. *vročiti, vknjižiti, vračunati, dokončati, ubesediti, upesniti, predpasati, podceniti, pokrpati, popackati, razdeliti, obdavčiti, nadzidati; ukalupiti se v povprečje, včlaniti se v skupino sedmih, vprogramirati makroukaze v notranji makrorom, vtiriti koga v dejavnost;*
- (c.) izpeljanke s potencialno čistovidsko predpono (kot pretvorbo skladenjsko-podstavnega 'narediti novo', 'postati molčeč' ipd.), npr. *obnoviti, obmolkniti, osamiti, osvežiti, poveličati, zaceliti, zakrpati, začrtati*. Tovrstne izpeljanke so še najbolj čistovidske.¹⁵ Z vidskega vidika in v okviru izpeljank tipa c_1 je npr. *obeliti, očistiti* ← 'narediti belo, čisto' bolj čistovidsko kot npr. *počistiti* ← 'narediti čisto po (čem), *pobeliti* ← 'narediti belo po (čem)' ipd. O stopnji čistovidskosti odloča tudi pomenje določenega glagola v konkretnem jeziku; čistovidskost tudi ne bi smela spremeniti glagolske predložne rabe.

14 A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbialna raba starejša od prepozicionalne, vendar tudi, da ko se je prvotni pomen v predponah oz. predponskih obrazilih postopoma izgubljal, ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe.

15 A. V. Isačenko (1960: 155, 159) govori o večji ali manjši stopnji pomenske izpraznjenosti oz. abstraktnosti predpon oz. predponskih obrazil v slovanskih jezikih. O čistovidskosti oz. o perfektivizaciji s prefiksi *o-*, *po-*, *na-*, *iz-*, *z-/s-* pri Slovencih piše F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) pa o »goli perfektivizaciji« in o »obledelem prvotnem pomenu«. O tem tudi F. Jakopin (1966: 177, 179): »Toda vsa osnovna glagolska dejanja niso takšna, da bi prišla do izraza krajevno determinirajoča vloga preverbov, ko se je včasih adverbialna vsebina prefiksov na ta način približala ničli [...] 'navidezno čisto aspektno razmerje', npr. *boljšati – izboljšati*, in navsezadnje možnost sinonimije, npr. *boljšati – izboljševati*«. Na možnost čistovidske oz. samovidske pomensko-skladenjske uporabe predponskih obrazil je opozorjeno npr. v češčini (MČ 2: 182) s predponskimi obrazili *o-*, *vy-*, *na-*, *za-*, *z-*, *ze-*, *u-*, *po-* (*omlâdnout, vylěčit, napsat, zalátat, zhroit se, zešedivěd, uvařit, pozlatit*); v ruščini (Vinogradov 1947: 515, 533–536) so tovrstna predponska obrazila predvsem *o-/ob-*, *po-*, *s-*, *na-*, *vz-*, *u-*, vidski pari pa npr. *krasnet' – pokrasnet', delat' – sdelat', pisat' – napisat', krast' – ukrast', budit' – razbudit'* ipd.

Pri obravnavi razmerja med predpionskimi obrazili in predlogi ni zanemarljiv podatek, da so najpogostejše predpone oz. predpionska obrazila *po-*, *pre-*, *za-*, *z-*, *raz-*, *o-*, *u-/v-*, *do-*, *pri*-¹⁶ in najpogosteje uporabljani predlogi *za*, *z*, *o*, *v*, *pri*, *na*.

- 3.2 Z enakozvočnostjo predpionskih obrazil in predložnih morfemov se izpostavlja tudi vezavna vezljivost glagolskih sestavljenk v zgledeh kot *naleteti na*, *nameriti na*, *vklepati v*.

4 PREDLOŽNI GLAGOLSKI PRIMITIVI (*BITI*, *DELATI*, *IMETI*, *ITI*)

Kot je bilo omenjeno zgoraj, se ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko uporabo, lahko izrazijo vse možne pomenskoskladenjske vloge predložnih morfemov.¹⁷ Najširšo vezljivostno uporabo različnih leksikaliziranih predložnih glagolskih morfemov (G) ali neleksikaliziranih izglagolskih udeleženskih predložnih morfemov (U) pa omogoča glagol *biti*, ki v širokopomenskosti obsega skladenjske pomene stanja, procesa in dogajanja: *biti v pomoč/korist* (G), *biti v lasti/vodstvu* (U); *biti na obisku/stažu* (G), *biti na mestu/vrsti* (U); *biti za rabo* (G), *biti za hišo* (U); *biti ob premoženje* (G), *biti ob njem* (U); *biti pri projektu* (G), *biti pri roki* (U).

Ko imamo ob *biti* dva ali več predložnih morfemov zapovrstjo, je obglagolski praviloma leksikalizirani glagolski morfem, naslednji pa udeleženski izglagolski predložni morfem, npr. *biti za v smeti* – *nameniti v smeti* / *biti namenjen v smeti* (podobno še v pravih frazah, npr. *biti za pod zob* ‘biti užitno’, *biti za v kot* / *biti za med staro šaro* ‘biti obnemogel/star’).

Ob glagolu *delati* se najpogosteje razvrščajo predložni morfemi *na*, *z/s*, *v*, *za*, *po*, zato lahko tudi najbolj spreminjajo oz. izpopolnjujejo glagolski primitiv. Manj pogosto se uporabljajo še drugi predložni glagolski morfemi – glede na pogostnost si sledijo *iz*, *pri*, *do*, *od*, *brez*, *pred*, *ob*, *čez*, *proti*, *pod*, *nad*, *med*, *zoper*, *kljub*.

Samo slovnično pretvorbena vrednost v skladenjskih podstavah imajo predložne zveze kot *delati na fuš* > *fušati*, *delati s plugom* > *plužiti*, *delati v besedi* > *besediti*/ubesedovati*, *delati po kalupu* > *kalupiti*. Glagolsko nepolnopomensko

16 Pri naštevanju prislovnih vrednosti najpogosteje uporabljanih predpon oz. predpionskih obrazil so upoštewane razprave, naštete kronološko: A. Bajca (1959), M. Hajnšek Holz (1978), J. Toporišiča (*2000) in A. Vidovič Muhe (1993). Primerjalno-kontrastivno so kot najpogostejše izkazane in upoštewane tudi iste predpone in predpionska obrazila v sodobnem ruskem jeziku, le v drugačni pogostnostni razvrstitvi (Isačenko 1960: 149).

17 Pogostnost uporabe glagolskih primitivov izoblikuje smiselne vzročno-posledične povezave *delati* – *narediti*, *dati* – *dobiti* – *imeti*, *postati* – *biti*. Z njimi je v okviru besedotvorja zaobsežena tudi pomensko- in skladenjskopodstavna (neudeleženska) vezljivost. Družljivost pa je (poleg glagola *biti*) upoštevana še s parom *iti* – *priiti*, ki po pogostnosti sledi zgornjim faznim parom v okviru primarnih glagolov.

rabo z leksikaliziranim predložnim morfemom izražajo zveze: *delati na načrtu/krepitvi*, *delati z lopato*, *delati v dobrobit/spomin*, *delati za partizane/mir*, *delati po predlogi/skicah/umu*, *narediti iz fanta pevca*, *delati pri slovarju*, *delati pred njimi*, *delati proti interesom*, *delati nad načrti*. Polnopomenska raba glagolov pa lahko uvaja neleksikalizirane (udeleženske) vezljive (V) in nevezljive (NV) predložne morfeme predložnih zvez: *delati na polju/kliniki* (V), *delati na up/zoper* (NV), *delati z njo/igralci* (V: *ona/igralci* imajo udeležensko vlogo prejemnika dejanja), *delati z veseljem/umom* (NV), *delati v kmetijstvu/komisiji* (V), *delati v jezi/ritmu* (NV), *delati za zaprtimi vrati* (V), *delati za dva* (NV), *delati po hišah* (V), *delati po preudarku* (NV), *delati iz lesa* (V), *delati iz rok v usta* (NV), *delati pri Presečniku* (V), *delati pri luči* (NV), *delati do mraka* (NV), *delati od jutra* (NV), *delati brez oddiha* (NV), *delati nad vasjo* (NV).

Ob *dati* je v primerjavi z *delati*, tudi zaradi močne pomenske sestavine ‘usmerjenosti dejanja’, razvrstitev predložnih morfemov precej zožena – glede na pogostnost uporabe *v*, *na*, *za*, *do*. Najpogosteje uporabljeni predložni morfem *v* ima npr. te možnosti: kot leksikalizirani je uporabljan v zvezah *dati v časopis* : *dati v šolo/rejo* : *dati v mlin* : *dati v dar* (v prvih treh zgledih se predložna zveza *dati v* lahko zamenja z *objaviti v*, *vpisati/poslati v*, *peljati v*, zadnja zveza pa je lahko skladijskopodstavno pretvorljiva v *darovati*). Neleksikalizirani predložni morfemi z ohranjeno prostorsko vrednostjo so v zvezah *dati v žep/koš*. Posebnosti so zveze *dati* z izpredložno tvorjenimi prislovi kot *dati vbogajme*, *dati narazen*, ki glagolskim predložnim morfemom ukinjajo vezavnost, ne pa obvezne vezljivosti.

Kot pri *dati* je tudi pri *dobiti* močna pomenska sestavina ‘smernost’, ki se izraža z izbiro najpogosteje uporabljenih predložnih morfemov *v*, *na*, *po* in *za*. Leksikalizirani so v zgledih *dobiti z velemojstrom*, *dobiti za šest* ipd. Neleksikalizirani vezavnovezljivi predložni morfem je v *dobiti v jadra*, proti vezavnodružljivemu v *dobiti po pošti/na upanje*.

Ob glagolu *imeti* ostaja obseg predložnih morfemov isti, le da je njihova razvrstitev glede na pogostnost drugačna, in sicer *za*, *v*, *na*, *z/s*, *pred*, *pri*. Leksikalizirani predložni morfemi so v *imeti (koga) za sleparja/poštenega*, *imeti (kaj) proti komu*, *imeti (kaj) pri tem*, *imeti čez trgovino* ipd.; neleksikalizirani predložni morfemi s prostorsko vrednostjo pa v *imeti (posest) na ravnini*, *imeti (blago) v kleti / pri sosedu* ipd.

Z vidika predložnega prostega glagolskega morfema so posebnost glagoli premikanja, npr. *iti*, ki lahko v svojo vezljivost vključujejo izhodišče in cilj: *iti iz*, *iti k*. Predložni morfem lahko ‘smernost’ opredeli še natančneje, npr. *iti iz* (= iziti) in v nadaljevanju *iziti pri/na* ipd.

4.1 Glagolski primitivi med predponskoobrazilnostjo in predložnomorfemskostjo

Po eni strani je z vidika leksikalizacije pričakovana pomenska nadvlada predponskega obrazila nad predložnim morfemom, po drugi pa se zlasti pri glagolskih primitivih potrjuje njuna vzajemna dopolnilna vloga: kadar namreč primitiv pridobi predponsko obrazilo, se v nadaljevanju ne more leksikalizirati še s predlogom kot predložnim prostim glagolskim morfemom.

Pri nadpomenskih glagolskih sestavljenkah s skladenjskopodstavnimi *biti*, *delati*, *dati*, *iti*¹⁸ se v primerjavi z nepredponskoobrazilnimi glagolskimi primitivi zaradi splošnopomenskosti primitivov še jasneje in natančneje izraža pomenska vrednost predponskih obrazil¹⁹ – razmerje med njihovo slovničnokategorialno vidsko vlogo in pomenskomodifikacijsko besedotvorno vlogo (pri uporabi se znotraj pomenov iste sestavljenke ustvarijo tudi različna pomenskohierarhična razmerja med faznostjo, prislovnostjo ali lastnostjo določenega predponskega obrazila). S predponskimi obrazili kot besedotvornimi modifikatorji glagolskih pomenov so pri glagolskih sestavljenkah²⁰ s skladenjskopodstavnimi *biti*, *delati*, *dati* in *iti* izražene vse dodatne pomenske lastnosti oz. razločevalne pomenske sestavine, ki lahko odkrivajo vse možne vrste glagolskih dejanj.

Glagolska sestavljenka je prehodna, ko je ‘faznosti’ dodana še ena izmed drugih dveh naštetih razločevalnopomenskih sestavin. Jasneje je izraženo tudi pomensko razmerje med predponskim obrazilom in predložnim glagolskim morfemom in posledično se izbirno zoži uporaba predložnih glagolskih morfemov, in v nadaljevanju tudi možna uporaba udeležencev.

Pri *prebiti* npr. prevlada prostorsko-časovna pomenska sestavina: *Vsak večer je prebil na sestankih/pri prijatelju, Večino življenja je prebil v revščini/v strahu, Ne more prebiti brez nje: preživeti/prebedeti/prečepeti* ipd.

Pri pomenih v okviru posamezne sestavljenke s skladenjskopodstavnim *delati* so osnovne pomenske vrednosti predponskih obrazil, ki določajo vrsto glagolskega dejanja, ‘faznost’ (začetnost/trenutnost/končnost), ‘rezultativnost’ (enkratna/večkratna) in ‘lastnost/mera’ (stopenjskost/količinskost). Pomenska vrednost predponskega obrazila vpliva tudi na udeležensko vlogo vezljivo-stnega določila. Tako je npr. pri sestavljenkah s skladenjskopodstavnim *delati* pri

18 Glagolske (nadpomenske) sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložnomorfemskimi) *delati*, *dati*, *biti* in *iti* so glede na pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vzorčne izhodiščne nadpomenke za vse druge glagolske sestavljenke, ki jih uvrščam v pomensko višje specializirane glagole.

19 Vloga predponskih obrazil je slovničnokategorialna oz. vidska in besedotvorna, zato vključuje tudi poimenovanje vrst glagolskega dejanja; treba je še poudariti, da je pri sestavi, ko imamo opraviti s predponskimi obrazili, njihova vloga vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo (Vidovič Muha 1993: 162).

20 Pri tej vzorčni obravnavi sestavljenk so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upoštevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995: 286–317).

dodelati ‘rezultativnost’ izražena v *dodelati obleko/sliko* in ‘lastnost’ v *dodelati okrasje / dodelati tkanino*; pri *izdelati* je ‘lastnost’ izražena v *izdelati članek/stališča/tehniko* in ‘rezultativnost’ v *izdelati film/čevlje*; pri *nadelati* sta ‘mera’ in ‘lastnost’ izraženi v *Stare planinske poti so nadelali*; pri *predelati* so ‘rezultativnost’, ‘lastnost’ in ‘mera’ izražene v *predelati pohištvo/obleke/vsebino*; pri *vdelati* in *zadelati* je prvotna ‘prostorskost’ in drugotna ‘lastnost’, zato je večja možnost rabe s predložnim morfemom, npr. *vdelati diamant v prstan*, *Hipoteze se ne dajo vdelati v dosedanjo teorijo*, *zadelati špranje v okviru s kitom* ipd.

Če je pri *delati* prevladujoča splošnopomenska sestavina ‘časovnost’, je pri *dati* to ‘prostorskost’, in sicer ‘usmerjena prostorskost’, ki večinoma ne potrebuje dodatne predložnomorfemske uporabe. Krajevnost oz. prostorskost je označena z ‘usmerjenostjo’ dejanja, ki jo s hkratno ‘rezultativnostjo’ izraža *izdati* v pomenih ‘napraviti, da gre kaj od kod’ – ‘dati kaj ven’: *izdati blago iz skladišča*, *izdati zdravila na recept* ipd.; pri *oddati* je pomen ‘napraviti, da kaj preide drugam’: *oddati del od/iz/z/s česa*, *oddati blago stranki/v prodajo/na licitacijo* ipd.

Glagolske sestavljenke s skladijskopodstavnim *iti* ohranjajo krajevnost oz. smernost predponskih obrazil, ki mora biti potrjena še z neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. *priti k hiši/v hišo*. Predponska obrazila imajo prostorskousmerjevalno vrednost z obveznim ‘izhodiščem’ v *iziti*, *oditi*, *uiti*, *vziti* ali ‘ciljem’ v *doiti*, *priti*, *zaiti*. Kot razločevalne pomenske sestavine glagolov premikanja lahko označujemo tudi elementarne okoliščine kot ‘zemlja’, ‘voda’ in ‘zrak’ v *izleteti*, *izpluti*, *izplavati*, *izplaziti se*, *izteči z nadpomenko iziti*.

Predponska obrazila v primerjavi s predložnimi prostimi glagolskimi morfemi lahko povečujejo prehodnost dejanja v povedku, ne napovedujejo pa večje oz. širše vezljivosti (prim. Vidovič Muha 2009: 56–57); povečana prehodnost v povedku je opazna npr. pri *delati*, ki iz svoje pogojne prehodnosti lahko z dodajanjem predponskih obrazil vzpostavi prehodnost pri *nadelati*, *obdelati*, *pridelati*, *zadelati*. Večanje oz. širjenje vezavnosti oz. vezljivosti pa ostaja v domeni predložnega prostega glagolskega morfema.

5 PREDLOŽNI PROSTI GLAGOLSKI MORFEMI ŠE Z VIDIKA NEPOLNOPOMENSKE IN POLNOPOMENSKE RABE GLAGOLOV

- 5.1 Pri (ne)polnopomenskih primarnih glagolih je najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi in neleksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi, ki prvenstveno uvajajo nove udeleženske vloge. Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu ‘izgubiti hišo’, *imeti ga za pametnega* v pomenu ‘ceniti ga kot pametnega’, *dati na njegovo besedo* v pomenu ‘upoštevati njegovo besedo’, *delati na tej temi* v pomenu ‘obravnavati to temo’, *klobuk dobiti za suknjič*

v pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem'. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnopomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši', *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne', *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo', *delati na polju* v pomenu npr. 'orati na polju', *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/pretepesti za nesramnost'.

5.2 Nekateri predložnomorfemski glagolski primitivi so pomenskoskladenjsko zamenljivi z drugimi predložnomorfemskimi glagolskimi primitivi, npr. *biti brez – ne imeti: Ščasoma so bili brez vsega – Ščasoma niso imeli več nič; biti od – imeti: Ta hiša je od sestre – To hišo ima sestra; biti za – delati kot: V kraju je za poštarja – V kraju dela kot poštar.*

5.3 Leksikalizacija polnopomenskih neprimarnih glagolov s predložnimi prostimi morfemi lahko prvotne specializirane pomene teh glagolov posploši. Takšne predložnoglagoleske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne in zaradi tega pridobijo še funkcij-skozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) 'postajati', *oblikovati se v* 'postajati', *obstajati iz* 'imeti', *predelati v* 'spremeniti', *zaplesti se v* (ekspr.) 'začeti' ipd.²¹

Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze: *koketirati s/z, leviti se v, oblikovati se v, obstajati iz, ozirati se na, preiti v, prekaljevati se v, prihajati do, razrasti se v, shajati brez, sloneti na, spravljeni se nad, spremeniti se v, spustiti se v, stati pred, vleči se na, vzdržati brez, zaplavati v, zaplesti se v*; pri drugih glagolih pa predložni glagolski morfemi samo pomensko- in strukturnoskladenjsko spreminjajo vezljivost glagolov, npr. *prerasti v, prestopiti na, prignati do, prijeti za, pripraviti ob, šteti za, trpeti za, valiti na, veljati za, vleči na.*

6 LEKSICALIZIRANE GLAGOLSKE ZVEZE S PREDLOŽNIMI PROSTIMI GLAGOLSKIMI MORFEMI

V nadaljevanju se omejujem na opis značilnosti oz. razločevalnih lastnosti leksikaliziranih glagolskih zvez. Pri leksikaliziranih glagolskih zvezah:

(1) Predložni prosti glagolski morfem uvaja desno vezljivost:

• Ob prvotno neprehodnih glagolih kot *iti do, dozoreti za, viseti med, spuščati se v* ipd. Pri primitivih kot *biti ob, delati na* ipd.

21 S slovarsko čustvenostno oznako »ekspr.(esivno)« so označeni tudi istokorenski glagoli z različnimi predložnimi morfemi, ki v okviru pomenskih polj teh glagolov lahko poudarijo in izrazijo različne pomenske sestavine – pri a) *vreči se v/na* 'namenskost' ali 'intenzivnost' dejanja, pri b) *vstati od/proti* 'prenehanje dejanja' ali 'nasprotovanje', pri c) *zagoreti za* 'vznemirjenje' ali 'prizadevnost', pri č) *zakopati se v* 'intenzivna dejavnost', pri d) *tiščati v/na* 'vsiljivost', pri e) *živeti za* 'tvorna/netvorna razmerja' ali 'pridobivanje' ali 'porabljanje'.

- Ob glagolih premikanja ohranjajo samo usmerjevalne pomene, ki predložnemu glagolskemu leksemu dajejo drugotne prenesene pomene a) faznosti/omejevanja dejanja/lastnosti/stanja (*prehajati k*, *prevesiti se v/prehajati v*, *oddaljiti se od*, *planiti po* ipd.) in b) posploševanja/naklonskosti delovanja (*spravljati se nad*, *dregati v* ipd.).
 - Pri glagolih z besedico *se*, ki ima najpogosteje vlogo slovničnega morfema, je primerov z zaimenskim *se* zelo malo; pri njih pomenska vloga *se* označuje predvsem samodejnost, splošnost in procesualnost in s prehodom v slovnično vlogo označuje tožilniško vezavo, ki ostaja v okviru istega udeleženca. Šele dodani predložni prosti morfem potem pomensko usmerja dejanje/dogajanje na druge udeležence, npr. *spopasti se z/s* (nav. ekspr.) ‘začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega’, *posloviti se od* (ekspr.) ‘nehati uporabljati, uživati’; *sončiti se v* ‘biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga’.
- (2) Prvotno prehodnim glagolom lahko spremeni pomen in s tem tudi desno vezljivost, npr. *vleči na*, *gledati po*, *gnati v*.
- Določeni glagolski pomeni v okviru svojega vezljivostnega polja omogočajo le omejeno zamenljivost predložnih morfemov, npr. *gledati na otroke* : *gledati za otroke*; *iti na/nad*; *spati pri (z/s)*; *vpiti na otroka/nad otrokom*.
- (3) Frazološke glagolske predložne zveze mimo slovničnofunkcijskih in izraznih (sklonskih) lastnosti posebej izpostavljajo zlasti pomenske lastnosti izbranih udeležencev, npr. *zagreti se za stvar*, *vstati proti sovražniku*. Izbrani udeleženci so lahko a) pojmovni samostalniki: *viseti med dobrim in slabim*; b) pridevniške besede – barvni pridevniki: *vleči na rdeče*, in števnik: *zaleči za dva*; c) samostalniki s kategorijo človeško⁺: *lepiti se na koga*.
- (4) Lahko razširjajo desno vezljivost glagolskih sestavljenk:
- Z enakoizraznimi predložnimi glagolskimi morfemi, npr. *oddaljiti se od*, *zaleči za*, *iztrgati (se) iz*, *vdajati se v*; včasih predponsko obrazilo ohrani samo še fazni pomen, npr. *gledati po* : *pogledati po* (proti npr. *vprašati po* : *povprašati po*).
 - Prislovnost predponskega obrazila je poudarjena še s predložnim morfemom, npr. *prilepiti k/na*, *nagibati se k*, *prebiti se do*, *predelati v*.
 - Predponsko obrazilo ohrani predvsem faznost, upravljalno-prislovni pomen pa se prenese na predložni morfem, npr. *zariti se v*, *zavozlati se v*, *pomuditi se z/s*, *zamuditi se z/s*, *potlačiti v*.

Z leksikalizacijo oz. poglagoljenjem predložnega prostega morfema in glagola ta predložni glagolski morfem s prvotnim posplošenim prostorskim pomenom namesto prostorskega razmerja lahko izraža tudi časovno razmerje in se s časovnostjo še tesneje poveže z glagolom; s tem se lastnostno približuje tudi vlogi predponskega obrazila, npr. *pristopiti k* ‘začeti’, *prehajati v* ‘postajati’, *spreminjati se*

v, vleči na (rdeče) ‘postajati’, narediti za (koga) ‘ustreči komu’, imeti za ‘obravnavati kot’, biti za, potegovati se za ‘hoteti, želeči’. Kot je razvidno iz zgljedov, se s poglagoljenjem predložnega prostega morfema glagolske predložne zveze s glagolskim primitivom *biti*, *imeti*, *narediti* pomensko specializirajo in obratno, pomensko specializirani glagoli kot *pristopiti*, *spreminjati se*, *vleči* ipd. se lahko posplošujejo zlasti v smeri poudarjene časovne oz. fazne vrednosti.

7 ZA SKLEP

Vloga predlogov kot okoliščinskih besednic ostaja izhodiščno vezana na glagolsko dejanje, proces ali stanje in stopnja pomenske povezave z glagolom je odvisna od vsakokratne povedkove rabe. Vezavnost predložnega prostega glagolskega morfema omogoča najmanj vzpostavitev vezavne družljivosti, večinsko pa izraža tudi pomensko prehodnost zveze glagola s predložnim prostim morfemom v povedku; prehodnost uvaja in omogoča predložni prosti morfem s prislovnim pomenom.

V vsakem primeru pa lahko predlog kot prislovni morfem glagola okoliščinsko spreminja pomen glagola: glede na izhodiščni pomen ga lahko pomensko ponatanči oz. specificira, npr. *čakati z/s* ‘odlašati’, *čakati na* ‘upati’, ali pa pomensko posploši, npr. *spopasti se z/s* ‘začeti’, *posloviti se od* ‘končati’. Pri leksikalizaciji predložnega glagola gre za to, da se pomen glagola dopolnjuje s prostorsko umestitvijo in usmeritvijo, izraženo s predložnim prostim morfemom, in ta se pomensko prilagaja/spreminja glede na pomen glagola. Torej z glagolsko leksikalizacijo oz. poglagolitvijo predložni prosti morfem izgublja prvotni prostorski pomen ter se s časovnim pomenom še tesneje povezuje z glagolom in približuje vlogi predpanskega obrazila, kar nakazujejo vzporednice tipa *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati* ipd. Razporeditev slovnično-pomenskih vrednosti, kot so vidkost, faznost in usmerjenost v predpansko-priponski obrazilni del, medtem ko predložni morfem glagola lahko izraža različna prislovna razmerja, kaže na dejstvo, da se z istim predpanskim obrazilom lahko povezuje več različnih predlogov z bolj konkretnimi prostorskimi vrednostmi, npr. *odnesti od/iz/na/v*, *pristati pri/v/na*.

Na eni strani imamo pomensko prevlado predpanskega obrazila nad predložnim prostim morfemom, po drugi strani pa se njuna vzajemna dopolnilna vloga jasno potrjuje še zlasti pri glagolskih primitivih: kadar namreč primitiv pridobi predpansko obrazilo, se v nadaljevanju ne more leksikalizirati še s predlogom kot predložnim prostim glagolskim morfemom, npr. *delati na izboljšanju cest* nasproti *nadelati ceste*, *nadelati se na cestah*, *biti na dieti*, *prebiti precej časa na sestankih*. Leksikalizacija glagola in predložnega prostega morfema (z izhodiščno prostorskostjo) konkretnemu glagolu v povedku odpira vezavnost in prehodnost;

povečana prehodnost glagolskega pomena v povedku povečuje tudi besedilno aktualnost. Uvajanje predpanskega obrazila pa gre bolj v smer pomenskega poudarjanja časovnosti oz. faznosti.

VIRI IN LITERATURA

- Bajec 1959** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika IV: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959.
- Hajnsšek Holz 1978** = Milena Hajnsšek Holz, O pomenih slovenskih predpon, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 14, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnost, 1978, 33–58.
- Hopper – Traugott 1993** = Paul J. Hopper – Elizabeth C. Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Ilc 2014** = Gašper Ilc, Gramatikalizacija prostorskih členic v angleščini in slovenščini, v: *Prostor v jeziku in jezik v prostoru / Space in language and language in space*, ur. Ada Vidovič Muha – Andreja Žele = *Slavistična revija* 62.3 (2014), 309–319.
- Isačenko 1960** = Aleksander Vasiljevič Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavljenii s slovackim II: morfologija*, Bratislava: Izdatel'stvo Slovackoj akademii nauk, 1960. [Александр Василевич Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. II: морфология*, Братислава: Издательство Словацкой академии наук, 1960.]
- Jakopin 1966** = Franc Jakopin, K tipologiji slovenskega in ruskega glagola, *Jezik in slovstvo* 11.6 (1966), 176–182.
- MČ 2** = Jan Petr – Miroslav Komárek – Jan Kořený idr., *Mluvnice češtiny: tvarosloví*, Praha: Academia, 1986.
- Merše 1995** = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1995.
- Nikitina 1979** = Serafima Evgen'evna Nikitina, O semantičeskem var'irovanii ruskih predlogov – predmet zadači i sposob opisovanija, *Semantičeskoe i formal'noe var'irovanie*, ur. V. N. Jarceva, Moskva: Nauka, 1979. [Никитина Серафима Евгеньевна, О семантическом варьировании русских предлогов – предмет задачи и способ описования, *Семантическое и формальное варьирование*, ред. В. Н. Ярцева, Москва: Наука, 1979.]
- Piper 2001** = Predrag Piper, *Jezik i prostor*, Beograd: Biblioteka XX vek, ²2001.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirrejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, ur. B. Pogorelec – P. Merku – M. Sovre, Ljubljana: DZS, 1952.
- SSKJ³** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.
- Toporišič 1973** = Jože Toporišič, Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini, *Slavistična revija* 21.1 (1973), 105–112.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 1996** = Jože Toporišič, Glagolske »sestavljenske« iz zveze glagol + predložna zveza, *Razprave razreda za filološke in literarne vede* 15 (1996), 109–123.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Vidovič Muha 1988** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993** = Ada Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom), *Slavistična revija* 41.1 (1993), 161–192.

Vidovič Muha 2009 = Ada Vidovič Muha, Skladenjska interpretacija glagolskih predposnskih obrazil – vprašanje propozicije, *Slavistična revija* 57.3 (2009), 251–261.

Vinogradov 1947 = Viktor Vladimirovič Vinogradov, *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*, Moskva – Leningrad, 1947.

[Виктор Владимирович Виноградов, *Русский язык (грамматическое учение о слове)*, Москва – Ленинград, 1947.]

Žele 2019 = Andreja Žele, *Prostomorfemskost v slovenščini*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (Lingua Slovenica 15).

SUMMARY

Lexicalization of Slovenian Prepositional Verbs

The basic role of prepositions is to specify constellations in an event described by the verb. However, the processes and states a preposition describes and the level of its semantic interconnectedness with the verb is different for every predicator. Combinations of verbs and prepositions as free morphemes enhance the bare verb's syntactic combinatorial possibilities and usually also make possible semantic transfers within the predicators where they occur. In other words, transitivity both makes possible and determines a preposition's role as a free morpheme with an adverbial meaning.

Any preposition functioning as an adverbial morpheme in a prepositional verb may alter the verb's circumstantial connotations. It may narrow down (or specify) its denotative meaning, as in *čakati z/s* (literally, 'wait with') 'procrastinate, delay' or *čakati na* (literally, 'wait on') 'hope, anticipate'; or expand and generalize it, as in *spopasti se z/s* (literally, 'engage with') 'begin' or *posloviti se od* (literally, 'take leave from') 'finish'. A prepositional verb is lexicalized when the verb's meaning is amended with some spatial or temporal input by a prepositional free morpheme, which is in turn selected and modified by the meaning of the verb. That is, in the process of verbal lexicalization, the prepositional free morpheme loses its denotative spatial meaning while increasing in its temporal input, becomes more closely associated with the verb, and starts resembling a prefix, which is demonstrated by pairs such as *govoriti čez* (literally, 'speak over') = *ogovarjati*, both 'badmouth', *govoriti za* (literally, 'speak for') = *zagovarjati*, both 'advocate for, defend', and so on. Syntactic-semantic values such as aspect and phaseness in combination with general positional and directional values tend to be expressed in verbal prefixes, whereas prepositional morphemes in verbs may express a multitude of adverbial meanings (i.e., spatial, temporal, causal, etc.). This is demonstrated by the fact that verbs with the same prefix may take on various prepositional morphemes with more definite spatial values, as in *odnesti od/iz/na/v* 'carry from/out of/onto/into' or *pristati pri/v/na* 'land at/in/on'.

Although the meaning of the prefix usually overrules that of the prepositional free morpheme, their inputs may also work in conjunction, which is especially evident in verbal primitives: when a primitive is prefixed, it may not lexicalize together with a prepositional free morpheme; compare *delati na izboljšanju cest* 'work on improving the roads' versus *nadelati ceste* 'build up the roads', *nadelati se na cestah* 'work hard on the roads', *biti na dieti* 'be on a diet', *prebiti precej časa na sestankih* 'spend a lot of time in meetings'. The lexicalization of a verb and an originally spatial prepositional free morpheme increases the valency and transitivity of the predicator containing the original verb. This increase in transitivity in turn increases the text's actuality. On the other hand, introducing a prefix emphasizes the temporal or phasic meaning of the text.